

Eugenia-Carmen VERDEȘ

RĂSPUNDEREA JURIDICĂ

*Relația dintre răspunderea civilă delictuală
și răspunderea penală*

Universul Juridic

București

-2011-

Editat de S.C. Universul Juridic S.R.L.

Copyright © 2011, S.C. Universul Juridic S.R.L.

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
S.C. Universul Juridic S.R.L.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul
scris al S.C. Universul Juridic S.R.L.

**NICIUN EXEMPLAR DIN PREZENTUL TIRAJ NU VA FI
COMERCIALIZAT DECÂT ÎNSOTIT DE SEMNĂTURA ȘI
ȘTAMPILA EDITORULUI, APLICATE PE INTERIORUL
ULTIMEI COPERTE.**

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
VERDEȘ, EUGENIA-CARMEN**

**Răspunderea juridică : relația dintre răspunderea
civilă delictuală și răspunderea penală / Eugenia-Carmen
Verdeș. – București : Universul Juridic, 2011**

Bibliogr.

ISBN 978-973-127-470-6

347

REDACȚIE:

tel./fax: **021.314.93.13**

tel.: **0732.320.666**

e-mail: **redactie@universuljuridic.ro**

DEPARTAMENTUL

telefon: **021.314.93.15; 0726.990.184**

DISTRIBUȚIE:

tel./fax: **021.314.93.16**

e-mail: **distributie@universuljuridic.ro**

www.universuljuridic.ro

**COMENZI ON-LINE,
CU REDUCERI DE PÂNĂ LA 15%**

Cuvânt înainte

1. Prezenta monografie încorporează tezele de bază ale lucrării de doctorat a autoarei susținută în cursul anului 2010 (mai exact în luna iulie a acestui an) și care a întrunit aprecierile unanime ale comisiei de doctorat. Cu aceea ocazie, între recomandările ce i s-au făcut autoarei a fost și aceea de a publica lucrarea, dată fiind valoarea sa, importanța acesteia pentru teoria și practica dreptului.

Mă bucur că doamna judecător dr. Eugenia-Carmen Verdeș a ascultat sfatul meu și al distinșilor mei colegi din comisie și că, iată, mi-a oferit plăcutul prilej de a remarca, în câteva rânduri, valențele incontestabile ale lucrării.

2. Lucrarea abordează, din perspectivă pluridisciplinară, tendințele evoluției răspunderii juridice – chestiune esențială a teoriei dreptului. Lucrarea se concentrează asupra conceptului răspunderii în drept, cu specială privire asupra raportului dintre răspunderea civilă delictuală și răspunderea penală, surprinzând atât aspectele dreptului material cât și pe cele de drept procedural.

În acest dificil demers teoretic, autoarea pornește de la semnificația conceptelor de responsabilitate și răspundere în filozofie, sociologie și drept. În plan instituțional, răspunderea, de cele mai multe ori, implică intenția. O abordare din perspectivă ontologică, determină însă diluarea încărcăturii juridice a conceptului aducându-l mai aproape de ceea ce filozoful german Hans Jonas numește „principiu responsabilitate,” propunând o reformulare a eticii în jurul ideii centrale de responsabilitate.

Înțelegerea fenomenului responsabilității este plasată și în planul funcționalității valorilor juridice în societate. În fond, într-o perioadă ca aceasta, caracterizată printr-o tendință, uneori greu de decelat, de emancipare socială și culturală, această funcționalitate valorică se prezintă ca fiind o problemă cardinală a contemporaneității. Abordarea „locală,” la nivelul României, poate ridica, cel puțin la acest moment, serioase semne de întrebare, în măsura în care se întârzie forjarea unei

metode noi de interpretare și, în același timp, de transformare a realității social-istorice. Această transformare tinde să rămână de prea mult timp în stadiul de proiect, estompând cerința obiectivă a dezvoltării istorice, sinteză a necesității și a libertății, ca un proces de transformare globală a societății și nu doar de pavoazare a suprastructurilor.

În acest cadru, dreptul – dincolo de afirmarea tradiționalului său rol de asigure a stabilității și echilibrului social – trebuie să-și asigure și o funcție de „factor al schimbării” și să devină, la rândul-i, un „drept în continuă schimbare.” Astfel, conștientizarea dependenței sale față de politică, economie și istorie este necesar a fi însoțită de o largire a sferei sale de acțiune, atestabilă pe mai multe planuri, dintre care interesează în mod deosebit acea dezvoltare a sa orientată spre reglementarea drepturilor omului, dezvoltare în care se originează, cel puțin în parte, tendința de axiologizare a dreptului. În Prelegerile de filozofie a dreptului, Hegel subliniază faptul că este un principiu fals că înlănțuirea dreptului și a libertății ar putea fi scuturată fără eliberarea conștiinței. Ideea aceasta se consolidează în Filozofia spiritului, unde ilustrul filozof german reține că schimbarea în planul normelor (al legilor) și al instituțiilor este cu totul insuficientă, „abstractă și superficială” dacă nu este însoțită de o mutație în planul conștiinței.

Este o concluzie uitată, mai ales azi, de către cei care pretind că sunt lideri ai tendințelor de schimbare. Se uită (sau, mai exact, nu se știe) că un proiect revoluționar nu are de depășit doar inerția trecutului, ci și că restructurarea însăși a societății generează noi dificultăți. Distrugerea vechiului sens, a vechilor valori se dovedește o întreprindere mult mai ușor de îndeplinit decât crearea unui sens nou, a unor valori noi. Agravarea lipsurilor, incertitudinea (până la anulare) dezvoltării economice, accentuarea polarizării – rezultate directe și, am zice, previzibile ale unor politici defectuoase ne amintesc de previziunile mai vechi ale marelui savant economist, Virgil Madgearu și ne demonstrează că istoria se repetă. Două lumi par că stau azi față în față: sacrificaii și îmbogățiri. De la „centura de siguranță” (împrumuturile externe) trâmbițată de potențații politici s-a ajuns, iată, la „curbele de sacrificiu”, suportate evident, de cei sacrificați, aflați într-o condiție de inferioritate.

Într-o atare situație, studiul axiologizării dreptului și funcționării valorilor juridice va trebui, desigur, să abordeze nevoia re-construcției proiectului, altfel, pericolul rupturii în raport cu realitatea (sesizat mai sus) poate deveni real, cu toate consecințele, în bună parte dezastruoase. Dacă nu se ia în serios în calcul decalajul dintre „valorile de sistem,” consacrate juridic și valorile trăite de indivizi sancțiunea imediată nu poate fi alta decât ineficiența acțiunii politice și inefectivitatea normelor de drept. Pentru aceste motive, considerațiile autoarei privitoare la funcționalitatea valorilor în drept (și nu numai!) converg spre o concluzie aproape auto-impusă, anume aceea că este nevoie de un concept de drept cu un pronunțat caracter axiologic și promoțional în care valorile să fie prezente atât sub aspectul lor instituțional (consacrat) cât și sub cel al orientărilor valorice care definesc o comunitate dată.

Lucrarea operează cu importante clarificări terminologice în utilizarea corectă a termenilor de responsabilitate și răspundere. Autoarea rezolvă într-un mod remarcabil analiza problematicii responsabilității și răspunderii, din perspectivă juridică sau socio-filozofică. Sunt identificate diferitele forme ale răspunderii (politică, juridică, morală, religioasă) și corelația responsabilitate-răspundere.

În absența unei teorii generale a responsabilității (există doar abordări fragmentare) precum și a folosirii relativ ambigue a noțiunilor de responsabilitate, răspundere, constrângere au fost formulate și readuse în discuție câteva considerații privind conținutul acestor concepte fie în sensul argumentării identității conținutului lor, fie, în caz contrar, prezentată semnificația și utilitatea fiecăreia dintre ele în domenii sectoriale – filozofice, morale, juridice. S-a subliniat, pe drept cuvânt, că, deși distincte prin natură și conținut, răspunderea și responsabilitatea sunt noțiuni care prezintă strânse corelații. Ambele vizează raportul dintre individ și colectivitate, fiind forme de integrare a individului, de învățare a modului social de existență. Responsabilitatea indică o formă superioară de integrare în raport cu răspunderea, care reprezintă o formă primară. Punctul lor comun poate fi găsit tocmai în această integrare. În acest context, răspunderea și responsabilitatea dobândesc caracterul de valori sociale.

În momentul în care vorbim de responsabilitate juridică avem în vedere o atitudine asumată față de integritatea ordinii de drept. Este un prim înțeles al acesteia. Într-o altă abordare, responsabilitatea juridică se declară de către lege și se fundamentează numai pe aceasta, răspunderea juridică își are sursa în hotărârea instanței judecătorești sau în actul autorității administrative de stabilire a acesteia. Într-o atare abordare, a identifica responsabilitatea prin lege fără a reglementa concomitent modul de transformare a acesteia în răspundere ar însemna a o lipsi de conținutul ei juridic, iar în ce privește partea vătămată, aceasta ar fi lipsită de posibilitatea realizării dreptului ei sau de forma concretă de dezdăunare. În ceea ce privește clarificarea formelor de răspundere socială, politică, morală, juridică, ea prezintă mai degrabă un interes teoretic întrucât de cele mai multe ori ele acționează cumulativ, la baza lor stând, în cele din urmă, criterii identice, izvorâte din interesele generale ale societății. În privința formelor de răspundere juridică, acestea se particularizează prin condiții specifice de fond și de formă, corect analizate, în detaliu, de către autoare.

Lucrarea cuprinde un capitol separat (cap. 2 al primei părți) dedicat analizei răspunderii civile și celei penale. Sunt supuse demersului analitic chestiuni importante ale acestei teme – definiții, principii, elemente de demarcație, apariția și evoluția acestor forme ale răspunderii juridice, modalități istorice de sistematizare, etc. Este o analiză vastă, aprofundată, condusă cu mult profesionalism, care pune bazele prezentații, în termeni actuali, a relației dintre cele două forme ale răspunderii juridice-penală și civilă delictuală. Autoarea urmărește procesul istoric al identificării delictului civil ca temei al răspunderii civile și al infracțiunii, ca temei al răspunderii penale.

Cumulul celor două forme de răspundere juridică nu nesocotește principiul *non bis in idem*, pentru că în realitate, prin aceeași faptă ilicită se încalcă niveluri diferite ale ordinii de drept-valori sociale ce fac obiectul protecției diferite prin norme juridice de natură diferită (penale și civile).

Punerea în discuție a conduitei ilicite, operarea unei distincții între fapta ilicită civilă – în forma delictului civil – ca faptă generatoare de prejudiciu, ce angajează răspunderea civilă și fapta ilicită penală – în sensul de infracțiune – ce duce la aplicarea unor sancțiuni penale, este

necesară, pentru a putea stabili, în note specifice, de ce și în ce măsură o faptă ilicită intră exclusiv în câmpul răspunderii civile delictuale ori în câmpul răspunderii penale sau le interferează pe ambele în același timp. O conduită, faptă (acțiune ori inacțiune) poate constitui numai infracțiune, fără a fi în același timp și un delict civil, adică fără să nască dreptul la reparație a vreunui prejudiciu. În acest sens, în doctrină se dă cel mai des exemplul tentativei reglementată în Codul nostru penal de art. 20, subliniindu-se că aceasta reprezintă pericol social, însă nu implică cauzarea unui prejudiciu. În același timp însă, o faptă poate fi generatoare de prejudiciu, fără să constituie infracțiune, cum sunt toate acele fapte care, în reglementarea dreptului civil, obligă la repararea prejudiciului cauzat, fără însă ca fapta să intre în câmpul incriminării legii penale. Conduita ilicită fie că îmbracă forma delictului civil, fie că ia forma infracțiunii, constituie sursa declanșării răspunderii juridice și, deci, condiție a antrenării acesteia. În alte cuvinte, răspunderea civilă delictuală ori răspunderea penală sunt consecințe ale conduitei ilicite în forme particulare de delict civil ori infracțiune.

Chiar dacă prejudiciul este recunoscut de multă vreme ca fiind un element central al răspunderii juridice, trebuie spus că, această noțiune a rămas încă prea puțin definită, – fie că vorbim de o abordare la nivel general proprie teoriei dreptului, fie că avem în vedere forme particulare ale răspunderii juridice – în prezent simțindu-se nevoia tot mai acută a clarificării acestui concept, ceea ce a determinat o renaștere a dezbaterilor doctrinare în această privință. Autoarea opinează în sensul că, termenul de prejudiciu implică o apreciere juridică, atâta timp cât cuvântul *prejudicium* este un compus derivat din termenul *jus*, care îl distinge de simpla daună. Prin rezultat socialmente dăunător al conduitei ilicite (prejudiciu pentru răspunderea civilă delictuală, urmare pentru răspunderea penală) urmând a se înțelege dauna produsă societății la nivel general sau individului prin vătămarea valorilor apărute de norma de drept. Aceasta este viziunea teoriei generale a dreptului, iar definirea noțiunii este absolut necesară având în vedere faptul că rezultatul dăunător, aflat în relație directă cu nivelul de afectare al valorilor sociale protejate, este implicat în fixarea speciei de răspundere juridică incidentă, reglementată de normă.

O reală problemă o ridică categoria prejudiciilor prin ricoșeu. Este posibil ca cineva să pretindă că este victima unui prejudiciu cert și personal prin repercusiunea unui prejudiciu care a afectat o altă persoană. În acest caz se vorbește de prejudiciu prin ricoșeu. Esențial de reținut este că nu există limite de natură juridică în calea dezdăunării acestui gen de prejudicii, condiția fiind ca victima să-l dovedească. Noțiunea de prejudiciu, așa cum ea este definită în prezent, pare a nu mai corespunde unei viitoare reglementări a răspunderii, cum ea este percepută de principiul precauției.

În dreptul penal, interpretarea clasică a teoriei juridice *iter criminis*, altfel numită calea (drumul) infracțiunii, arată că, în principiu, autorul infracțiunii poate fi condamnat penal din momentul în care el a dus până la capăt gândirea lui criminală, gândire care, de regulă, a produs un prejudiciu, un rezultat. Dreptul penal are ca misiune principală protejarea societății împotriva unor comportamente prejudiciabile, pe care unii membri ai ei le-ar putea avea ca urmare a acțiunilor sau omisiunilor comise împotriva statului sau persoanelor. Așa stând lucrurile, practic, săvârșirea oricărei fapte incriminată de lege ca infracțiune produce un rezultat, o consecință materială sau nematerială, conștând într-o modificare substanțială a obiectului (vătămare) sau într-o schimbare a situației obiectului (stare de pericol), în raport de modul de afectare al valorilor sociale ocrotite.

Legătura cauzală, raportul de cauzalitate dintre fapta ilicită și rezultatul dăunător reprezintă o condiție obiectivă, esențială a răspunderii juridice, fără de care nu se poate vorbi de răspundere, lipsind liantul ce face din conduita ilicită cauza și din rezultatul dăunător efectul acesteia. Pentru a putea vorbi despre angajarea răspunderii juridice pentru săvârșirea unei fapte ilicite este necesar ca rezultatul ilicit să fie consecința nemijlocită a acțiunii sale. Cum cauza reprezintă fenomenul care produce efectul, iar efectul este deci determinat de cauză, s-a impus cu necesitate tratarea principalelor teorii cauzale și evidențierea poziției jurisprudenței în această problemă.

Tot în acest capitol a fost analizată vinovăția, (vinovăția penală și vinovăția civilă). Indiferent de natura răspunderii juridice, vinovăția, nu a avut mult timp nicio conotație morală, și nu a necesitat prezența

discernământului persoanei care a comis fapta, adică conștiința comiterii acesteia.

Astăzi se acceptă că, de principiu, – în sens foarte larg – orice faptă culpabilă angajează răspunderea celui care a comis-o. În teoria generală a dreptului, atunci când se discută condițiile răspunderii juridice, conceptul de vinovăție este conturat ca fiind atitudinea psihică a celui care comite o faptă ilicită, față de faptă și față de consecințele acesteia, starea subiectivă ce caracterizează pe autorul faptei ilicite în momentul încălcării normelor de drept, atitudinea psihică negativă față de interesele sociale protejate prin normele de drept.

Poate mai ales din perspectiva condiției vinovăției, este evident că asistăm la evoluția permanentă a răspunderii juridice, evoluție nu totdeauna ușor de înțeles ori ușor de explicat, însă cu siguranță înscrisă într-o logică socială clară și presantă, și prin urmare justificată rațional. Vinovăția, este o condiție a răspunderii juridice fie ea civilă ori penală. Fundamentarea răspunderii juridice pe vinovăția autorului faptei reprezintă unul din temeiurile răspunderii juridice, fiind în general acceptat că aplicarea răspunderii în lipsa elementului vinovăției, ar anihila una din funcțiile recunoscute răspunderii juridice, funcția educativă.

Formele vinovăției, capacitatea delictuală, vinovăția și discernământul sunt tratate în aceiași parte a tezei. Ultima secțiune tratează problema răspunderii persoanei juridice atât din perspectiva dreptului civil cât și din aceea a dreptului penal.

3. Caracterul de noutate al lucrării constă, în esență, atât în prospectarea tendințelor de evoluție a răspunderii, în condițiile în care, datorită creșterii complexității relațiilor inter și intra sociale, se amplifică riscurile, cât și abordarea, în temeiul unei metodologii noi, a relației dintre două forme de răspundere juridică, în legătură cu care în ultimii 200 de ani s-au făcut aprecieri dintre cele mai diferite.

Prof. univ. dr. Nicolae Popa

Avant-propos

Ideea acestei teme de cercetare care ne-a oferit, într-un anume fel, posibilitatea unei tușe personale, precedată de multe întrebări și căutări, aparține profesorului Nicolae Popa, căruia îi mulțumesc cu condescendență pentru șansa acestei provocări, cu speranța, ca măcar într-o mică măsură să fi putut răspunde interogației nodale ce răzbate din titlu.

Este în afara oricărei îndoieli că, în ultimii ani, răspunderea s-a impus categoric ca un concept central, indiferent de natura perspectivei teoretice din care este abordată. Răspunderea are un loc și un rol privilegiat, fie că vorbim despre filozofie, politică, drept etc. Pe bună dreptate profesorul Nicolae Popa, a afirmat că răspunderea este „o componentă esențială a oricărei forme de organizare socială”, un fapt social ce se „rezumă la reacția organizată, instituționalizată pe care o declanșează o faptă socotită condamnată”.

Prin urmare, termenul „*răspundere*” este unul polisemic, iar răspunderea nu este specifică, așa cum s-ar putea crede, exclusiv domeniului dreptului, deși tradițional i se atribuie. În filozofie, teologie, politică ori drept, vom întâlni definiții diferite ale noțiunii de răspundere. Răspunderea este legată de viața socială în ansamblu, în măsura în care aceasta intră în sfera normativității sociale, iar în concret este dependentă de contextul în care este amplasată și tocmai de aceea, la fel de bine își are locul între principiile filozofiei morale și eticii, cum, la fel de natural aparține domeniului politicului și civicului. Într-o asemenea cercetare consacrată problemei răspunderii – după multe voci, nucleul crizei ce afectează în prezent sistemul juridic – în general și relația dintre răspunderea civilă delictuală și răspunderea penală, în particular, prioritar din perspectiva teoriei generale a dreptului, ni s-a părut oportun ca, pe de o parte să prospectăm mai multe niveluri de fundamentare a conceptului, iar pe de altă parte să transpunem într-o paradigmă nuanțată relația dintre cele două forme particulare de răspundere juridică.

Conceptul de răspundere s-a dezvoltat în ultimii treizeci de ani, în mod considerabil, mai mult în lumea juridică decât în alte domenii și asta vine din extinderea permanentă a spațiului de reglementare ca urmare a plurivalenței în expansiune a vieții sociale, ce pare că își are în prezent motorul în rapiditatea nebănuită acum câteva decenii, a ritmului invaziei tehnologiei. Acceptăm astăzi tot mai des ca fiind de actualitate perspectiva ontologică ce nu leagă neapărat răspunderea de intenție ci, aduce în discuție necesitatea abilității de a răspunde față de sine și față de alții.

Însă, problema răspunderii se poate pune – și se pune astăzi – și din perspectiva globalizării, în spațiul european conturându-se nu numai vectorii unor tendințe comune ce țin inclusiv de reglementare.

Care este sensul evoluției răspunderii juridice? Ce relații există între răspunderea civilă delictuală și răspunderea penală? Care este perspectiva oferită de teoria generală a dreptului și de științele de ramură acestor raporturi? Acestea sunt cele trei întrebări inițiale, care ne-au jalonat esențial studiul temei de cercetare și reprezintă firul călăuzitor al analizei în sondarea spațiilor științifice generoase care interferează cu teoria dreptului-istorie, filozofie, sociologie, psihologie – dar și al acelorora mult mai conturate, ale ramurilor dreptului material și procesual, dat fiind că cercetarea este făcută de un practician al dreptului.

Pe scurt, acestea sunt motivația temei de cercetare și scopul propus.

Fără a avea pretenția realizării unei abordări exhaustive a temei, studiul intitulat *Tendințe în abordarea teoretică a răspunderii juridice. Privire specială asupra relației dintre răspunderea civilă delictuală și răspunderea penală*, urmărește, pe de o parte evoluția răspunderii juridice și sistemele de ancorare ce leagă răspunderea juridică de alte spații culturale și de alte concepte, oferindu-i astfel nu numai o mai mare stabilitate, tradusă în larga recunoaștere, dar și o mai temeinică fundamentare. Pe de altă parte, pune pentru prima dată față în față, din perspectiva teoriei generale, cele două forme de referință ale răspunderii juridice: răspunderea civilă delictuală și răspunderea penală, într-un caleidoscop ce profilează relații speciale. Multiperspectiva și tratarea comparativă sunt alte ținte pe care ni le-am propus în abordarea obiectului temei de cercetare.

Actualitatea unui asemenea subiect rezidă în interesul crescut acordat, mai ales în ultimii ani pentru dezvoltarea resorturilor și fațetelor răspunderii juridice, interes venit mai predilect din permanenta reconfigurare a realității, care pune sub semnul întrebării teme ce erau considerate ca definitiv epuizate, cum sunt condițiile răspunderii juridice. Progresul în general ne obligă la reconsiderări, poate, mai ales în planul răspunderii juridice.

Principiile și metodele de cercetare utilizate sunt cele general acceptate de teoria generală a dreptului, abordarea incluzând coordonate juridice, istorice, sociologice, filozofice, comparații la nivel de concepte și de instituții juridice. Fundamentul teoretic al tezei este construit dintr-o rețea de lucrări aparținând unor nume importante pentru domeniul dreptului, dar și sociologiei, filozofiei sau psihologiei.

Caracterul de noutate al tezei stă în esență, pe de o parte în prospectarea tendințelor evoluției răspunderii juridice, dintr-o perspectivă eclectică, iar pe de altă parte sondarea relației dintre răspunderea civilă delictuală și răspunderea penală, din perspectiva integratoare a teoriei dreptului, cu rezonanțe ce intersectează domenii particulare ale dreptului. Practic, avem în vedere, aceeași scenă și aceeași actori, într-un scenariu diferit, care propune cât mai multe unghiuri, pentru a contura o perspectivă integratoare.

Dorința consecventă ce ne-a animat în structurarea și abordarea studiului de față a fost aceea de a surprinde „grandoarea” conceptului răspunderii juridice și conexiunile speciale și specifice ce se nasc permanent între cele două forme particulare de răspundere juridică avute în vedere, propunând și un alt gen de abordare. Răspunderea penală și răspunderea civilă delictuală se nasc ca o singură formă de răspundere – au o geneză comună – detașându-se una de cealaltă în timp, fără a putea fi însă ștearsă legătura primordială care le urmărește permanent destinele și le apropie sau le desparte, ținându-le însă prizoniere ale aceleiași matrice.

Lucrarea de față este structurată în două părți: prima parte tratează *sensul evoluției răspunderii juridice*, iar partea a doua este o *privire specială asupra relației dintre răspunderea civilă delictuală și răspunderea penală*, fiecare dintre aceste părți cuprinzând câte două titluri, mai multe capitole, secțiuni și subsecțiuni.

Titlul 1 al primei părți al cercetării se concentrează pe conceptul răspunderii juridice din perspectiva fundamentelor, pornind de la etimologia și genealogia termenului răspundere, tatonând mai apoi relația în care răspunderea se află cu conceptele de răspundere socială, responsabilitate și valoare încheind cu succinta profilare a formelor de răspundere juridică ce interesează cu precădere în studiu de față. **Titlul al 2-lea** al acestei părți urmărește conexiunea dintre răspunderea civilă delictuală și răspunderea penală cu precădere din perspectivă istorică, cu punctarea sensurilor evoluției răspunderii juridice în prezent.

Cea de-a doua parte a studiului, examinează relația dintre răspunderea civilă delictuală și răspunderea penală în două planuri, concentrate în două titluri. **Titlul 1** aduce în discuție relația mai ales din perspectiva condițiilor răspunderii juridice, pornind de la viziunea integratoare a teoriei dreptului, în timp ce **titlul al 2-lea** urmărește consecințele acestei legături în plan procesual.

Cât de aproape am fost de țelurile pe care ni le-am fixat în această cercetare, sperăm să răzbată din cuprinsul lucrării, iar efortul nostru să se concretizeze într-o lectură deopotrivă interesantă și utilă.

PARTEA I

SENSUL EVOLUȚIEI

RĂSPUNDERII JURIDICE

*„Agis de telle sorte qu’il existe encore une humanité après toi et aussi
longtemps que possible”
Hans Jonas*

TITLUL I

TENDINȚE ÎN ABORDAREA TEORETICĂ A RĂSPUNDERII JURIDICE

Capitolul I

Conceptul răspunderii juridice

Secțiunea 1

Etimologia și genealogia termenului răspundere

Este în afara oricărei îndoieli că, în ultimii ani, răspunderea s-a impus categoric ca un concept central, indiferent de natura perspectivei teoretice din care este abordată. Răspunderea are un loc și un rol privilegiat, fie că vorbim despre filozofie, politică, drept etc.

Pe bună dreptate s-a afirmat că răspunderea este „o componentă esențială a oricărei forme de organizare socială”, un fapt social ce se „rezumă la reacția organizată, instituționalizată pe care o declanșează o faptă socotită condamnată¹”.

Termenul „*răspundere*” este unul polisemic, iar răspunderea nu este specifică, așa cum deja am afirmat, exclusiv domeniului dreptului, deși tradițional i se atribuie. În filozofie, teologie, politică ori drept vom găsi definiții diferite ale noțiunii de răspundere. Răspunderea este legată de viața socială în ansamblu, în măsura în care aceasta intră în sfera normativității sociale, iar în concret este dependentă de contextul în care este amplasată² și tocmai de aceea, la fel de bine își are locul

¹ N. Popa, M.-C. Eremia, S. Cristea, *Teoria generală a dreptului*, ed. 2, Ed. All Beck, București, 2005, p. 288.

² Spre exemplificare, www.cnrtl.fr; definiții responsabilitate.

între principiile filozofiei morale și eticii, cum, la fel de natural aparține domeniului politicului și civicului¹. Într-un asemenea studiu consacrat problemei răspunderii – după multe voci, nucleul crizei ce afectează în prezent sistemul juridic – Ch. Mincke încearcă stabilirea unor linii de demarcație și particularităților ce disting răspunderea morală de răspunderea politică și răspunderea juridică².

Conceptul de răspundere s-a dezvoltat în ultimii treizeci de ani, în mod considerabil, mai mult în lumea juridică decât în filozofie.

În sens comun, cuvintele „răspundere” și „responsabil” fac parte din limbajul uzual, ele fiind folosite în sensuri extrem de diversificate³.

În plan instituțional, răspunderea, de cele mai multe ori, implică intenția. O abordare din perspectivă ontologică, determină însă diluarea încărcăturii juridice a conceptului aducându-l mai aproape de ceea ce filozoful german Hans Jonas numește „principiu responsabilitate,” propunând o reformulare a eticii în jurul ideii centrale de responsabilitate. Deci, chiar dacă într-un orizont ontologic, răspunderea nu este neapărat legată de intenție, ea presupune cu necesitate abilitatea de a răspunde față de sine și față de alții⁴.

M. Villey sublinia că sensul cuvântului „responsabil” pe care autorii moderni îl adoptă atât de des în discursurile lor, în teologia sau

¹ J. Kellerhals, N. Languin, G. Ritschard, M. Sardi, *Les formes du sentiments de responsabilité dans les mentalités contemporaines: une étude empirique*, Rev. franç. social., 41-2, 2000, p. 307.

² Ch. Mincke, De la plainte à la demande de responsabilité, în J. Marquet și Y. Cartuyvels (dir), *Attentes sociales et demandes de justice: les mobilisations blanches et après*, Bruxelles: Publications des Facultés universitaires, Saint-Louis, 2001, pp. 181-203, citat după Caroline Vandresse, *Responsabilité et responsabilisation dans le domaine de la protection de la jeunesse au regard du développement d'une justice négociée*, în F. Digneffe și T. Moreau (dir), *La responsabilité et la responsabilisation dans le justice pénal*, Larcier, 2006 – www.books.google.com.

³ De exemplu, când se spune despre o persoană că este responsabilă, se au în vedere acțiunile sale. Când spunem că cineva este iresponsabil, avem în vedere faptul că aceea persoană nu este aptă să răspundă pentru acțiunile sale. Când avem în vedere sensul juridic al termenului și spunem despre cineva că este responsabil pentru un act ilicit, ne gândim la ideea de vinovăție, persoana este responsabilă în sensul de atribuire a unei vinovății pentru încălcarea unei reguli.

⁴ Pentru o abordare completă, H. Jonas, *Le principe responsabilité. Un étiqque pour la civilisation technologique*, CERF, 2006.

filozofia morală îndeplinește, în știința dreptului, rolul unui obstacol perturbator. Cuvântul a orientat juriștii către soluții divergente și motiverări evazive, aceștia fiind nevoiți, pentru a putea argumenta într-un mod convenabil soluțiile jurisprudențiale, să multiplice ficțiunile, prezumțiile juridice (invocarea culpei ca temei al răspunderii, chiar dacă aceasta nu există în realitate) și să se piardă într-un labirint de discuții interminabile în jurul unui cuvânt al cărui sens este îmbibat de echi-voc¹. Această situație este evidentă și numai dacă avem în vedere definirea noțiunii de răspundere juridică.

Mai este de precizat un lucru cu privire la răspundere: spre deosebire de morală, care se concentrează pe faptele individului din viața cotidiană, cu privire la intențiile sale subiective, juristului îi aparține rolul de a da fenomenului o sferă mult mai amplă, concepută astfel încât să cuprindă raporturile între cât mai mulți subiecți – autorul delictului, victima și societatea.

Cuvântul „răspundere”, atât de uzitat în zilele noastre, paradoxal, nu are o istorie foarte lungă², el fiind în fond relativ recent consacrat, dacă ne gândim că a apărut abia la sfârșitul secolului al XVIII-lea – spune doctrina juridică, cam în același timp în limba lui Moliere și lui Shakespeare – iar folosirea lui în sens juridic nu a fost frecventă nici mai târziu, pentru simplul motiv că nu se regăsea nici în codificările civile și nici în cele penale³. Expresia răspundere juridică – în toate formele sale particulare – care a acaparat prezentul, reprezenta ceva mult mai puțin însemnat, chiar și în secolul al XIX-lea. Atunci când răspunderea a invadat dreptul, sensul dat a fost acela de obligație de reparare a unui prejudiciu cauzat.

Totuși, dacă termenul nu era atât de popular pe atunci, nu trebuie să credem că nu exista nici noțiunea⁴. Astfel, când o daună era cauzată,

¹ M. Villey, *Esquisse historique sur le mot responsable, La responsabilité à travers les ages*, Paris, Economica, 1989, p. 88.

² Răspunderea – ca obligație de a răspunde pentru actele sale – apare izolat în sec. al XV-lea; responsabilité, etimologie și istorie, pe www.cnrtl.fr.

³ J. Henriot, *Note sur la date et le sens de l'apparition de mot responsable*, APD (Archives de philosophie du droit), 1977, t. 22, p. 59; M. Villey, *Esquisse historique sur le mot responsable, op. cit.*, p. 45. Termenul este folosit larg în această perioadă mai ales în jurnalism, însă consacrarea lui lingvistică este legată de politic, vizând răspunderea guvernamentală.

⁴ M. – H. Renaut, *Histoire du droit des obligations*, Elipses, 2008, p. 81.

obligăția de reparare a prejudiciului și sancțiunea impuse vinovatului au fost consacrate de foarte devreme și se întâlneau deopotrivă, – în domeniile care astăzi intră în mod obișnuit în sfera dreptului civil și dreptului penal – încă din perioada răzbunării, formă primară a răspunderii.

Sub influența creștinismului și dreptului canonic, termenul de răspundere a dobândit însemnate conotații morale, atenuându-se regimul prea riguros anterior și cristalizându-se ancora culpei care, în timp, s-a transformat dintr-un element de siguranță al spațiului juridic, cel puțin în materia răspunderii civile, într-unul de derivă.

Care este etimologia cuvântului răspundere?

Cel mai simplu și uzitat răspuns la întrebare este acela că răspundere vine din latinescul „*spondere*” ce se traducea în sens curent ca o promisiune pe onoare, pe cinste, ca o garanție, iar în drept ca o promisiune solemnă în modul prescris pentru cineva¹.

Se acceptă însă că, în general etimologia cuvântului răspundere poate fi analizată la două niveluri. Pe baza verbului latin „*respondere*”, în sensul de a răspunde, răspunderea este definită ca o obligație a individului de a răspunde pentru acțiunile sale în fața unei autorități. Cu toate acestea, într-o asemenea interpretare sensul dat termenului se oprește la un prim nivel al etimologiei cuvântului.

O analiză etimologică suplimentară a verbului „*respondere*” permite o întoarcere la originile sale, „*spondere*” – care se găsește în *sponsio* (angajament) și *sponsa* (logodnică). În acest „*spondere*”, întâlnim ideea de promisiune, de a se angaja, de a se pune garant. O persoană responsabilă, este deci o persoană care poate fi de încredere, pentru că este capabilă să domine situația, pentru a garanta, pentru că deține controlul asupra acțiunilor sale.

Prin urmare, dezbaterile cu privire la definiția răspunderii juridice trebuie puse în raport cu evoluția noțiunii, reconstituită de istoricii dreptului². Dacă termenul „*răspundere*” este cvasiabsent în dreptul

¹ Gh. Boboș, citându-l pe Henry Lalou arată că *spondeo* „în contractul *verbis* din dreptul roman înseamnă obligația solemnă a debitorului față de creditorul său de a-și îndeplini prestația asumată prin contract” – Gh. Boboș, C. Buzdugan, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Argonaut, Cluj, 2005, p. 241.

² Pentru o perspectivă integrată cu privire la etimologia termenului *răspundere*: articolele scrise de Michel Villey, *Esquisse historique sur le mot responsabilité* și Jacques Henriot, *Note sur la date et le sens de l'apparition du mot responsabilité*, în